

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישב, תשפ"ד, מספר 1547

וַיְחַלֵּם וְהִנֵּה; וְהִנֵּה חֲלוֹם

יונה בר-מעוז

חווה כל לילה. התמונות בחלומות המיוחדים חדות וברורות, הן בעת שחולם אותן החולם, והן זמן רב לאחר היקיצה. כך רואים בסיפור חלומות פרעה, כשהוא חוזר ומספרם לפרטי פרטים בכל הניסיונות למצוא להם פשר, עד שנרגעת רוחו כשהוא מוצא הלימה בין הפתרון המוצע לבין חדות התמונה שבזיכרונו והתחושה שהיא עוררה בו.³ ואכן, גם בחלומות פרעה מופיעה המילה "והנה" לפני כל תמונה שהוא רואה בעיני רוחו: "וַפְרָעָה חֲלוֹם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל-הַיָּאֵר. וְהִנֵּה מִן הַיָּאֵר עֹלֵת שְׁבַע פְּרוֹת יְפוֹת מְרָאָה ... וְהִנֵּה שְׁבַע פְּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן" (בר' מא:א-ג), ובפעם השנייה: "וְהִנֵּה שְׁבַע שְׂבָלִים עֹלֹת בְּקִנְיָה אֶחָד בְּרִיאֹת וְטְבוֹת... וְהִנֵּה שְׁבַע שְׂבָלִים דְּקוֹת וְשְׂדוֹפֹת קָדִים צְמַחוֹת אַחֲרֵיהֶן" (שם:ה-ו).⁴ אפילו בזמן שפרעה מספר את חלומותיו בשינויים קלים, אין הוא משמיט את המילה "והנה" במקומות שבהם הופיעה לפני כן.⁵

החדות של התמונות הנחקקות בעיני רוחו של החולם אינה נותנת לו מנוח. הוא אינו יכול למחוק אותן בהנחה שהוא רואה מהרהורי ליבו, ולכן הוא גם מחפש את המסר; מה עליו לעשות. הדבר בולט מאוד בחלומות שר המשקים ושר האופים שרואים תמונות שתואמות את עיסוקיהם בהיותם מחוץ לבית הסוהר, וחלומותיהם מבטאים כביכול את משאלות ליבם לשוב למעמדם.⁶ אבל חלומות אלה מסעירים את רוחם בחדותם, וביכולתם לשחזר את פרטי הפרטים של החולם, ולכן הכתוב אומר: "וַיֵּבֵא אֵלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבֶקֶר וַיֵּרָא אֹתָם וְהִנֵּם זֹעֲפִים. וַיִּשְׁאַל ... מַדּוּעַ פְּנִיכֶם רְעִים הַיּוֹם" (בר' מ:ז-ז). במיוחד מוזרה תגובתו של שר

תופעה ראויה לציון בסיפור החלומות במקרא היא השימוש המרובה במילה "והנה", הן בפי המספר והן בפי החולם. כבר בתיאור חלום הסולם שראה יעקב, המילה "והנה" מופיעה שלוש פעמים כמקדימה כל תמונה שמתוארת בחלומו: "וַיְחַלֵּם וְהִנֵּה סֹלֶם מְצָב אֶרְצָה וְרֵאשׁוֹ מְגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מַלְאָכֵי אֱ-לֹהִים עֹלִים וַיְרִידִם בּוֹ. וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו" (בר' כח:יב-ג). המילה "והנה" אינה נעדרת גם כשיעקב מתאר את חלומו לנשותיו, רחל ולאה: "וַיְהִי בַעַת יַחַם הַצֹּאן וְאִשָּׂא עֵינָי וְאָרָא בְּחֹלֹם וְהִנֵּה הַעֲתָדִים הַעֲלִים עַל הַצֹּאן עֹקְדִים נְקָדִים וְגִרְדִּים" (בר' לא:ז). בחלום הראשון של יוסף בולטת שוב אותה תופעה; הוא רואה שלוש תמונות וכל אחת מתוארת אחרי מילת הפתיחה "והנה": "וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאֻלְמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קֶמֶה אֲלֻמְתֵּי וְגַם נֹצֵבָה וְהִנֵּה תִסְבִּינָה אֲלֻמְתֵּיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוֶינָה לְאֻלְמֵתֵי" (בר' לז:ז). בחלומו השני יש רק תמונה אחת שמקדימה אותה המילה "והנה", אך מילה זו פותחת את עצם הצגת החולם: "הִנֵּה חֲלֻמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עֹשֶׂר כּוֹכְבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי" (שם:ט).¹

השימוש במילה "והנה" בקשר לחלום קיים גם כשהחולם מתעורר ומסתבר לו שהתמונות הברורות שעלו במוחו בעת השינה הן חלום, כמו שנאמר: "וַיִּיקֶץ פְּרָעָה וְהִנֵּה חֲלוֹם" (בר' מא:ז), אך תגובת החולם מלמדת, שהיקיצה אינה מגמדת את החלום, ואין לפרש את הביטוי כאומר: 'והנה זה רק חלום'. אדרבה, הביטוי מתפרש בדרך הטובה ביותר כפי שפירשו רש"ם בפירושו לבר' כט:כה: "והנה היא לאה – דבר שלא נודע תחילה אומר והנה, וכך 'הנה חלום'". אנו נרחיב את פירושו ונאמר, כי המילה "והנה" גם בסיפור נישואי לאה ליעקב וגם בסיפורי החלומות מציינת הפתעה מוחלטת עם וודאות מוחלטת לא פחות. ואכן, בחלומות המיוחדים שאותם התורה מציינת אין כל עמימות,² בניגוד לחלומות השכיחים שכל אדם

3 יש לשים לב שפרעה מיקץ פעמיים, אבל רק בפעם השנייה נאמר "והנה חלום", אך אין המילים הללו מכוונות לחלום השני בלבד. פרעה חש ששני החלומות הם אחד, וכך הוא מציג אותם: "חֲלוֹם חֲלֻמְתִּי וּפְתָר אֵין אֹתוֹ וְאֵין שְׁמַעְתִּי עָלַי לְאֹמֵר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לְפָתֵר אֹתוֹ" (בר' מא:טו). לכן פתרונו של יוסף, שפותח במילים "חֲלוֹם פְּרָעָה אֶחָד הוּא" (בר' מא:כה) מתקבל על ליבו, כי הוא תואם את תחושתו הפנימית.

4 לא במקרה המילה "והנה" נעדרת לפני שהפרות הדלות בולעות את הפרות הבריאות, וכן לפני שהשיבולים הדקות בולעות את השיבולים המלאות, כי אלה תמונות פנטסטיות שהחולם עצמו אינו מבינן, והוא רואה רק את התוצאה.

5 השינוי היחיד שפרעה עשה במילה "והנה": במקום שנאמר עליו "וְהִנֵּה עֹמֵד עַל-הַיָּאֵר", הוא אמר: "הִנֵּנִי עֹמֵד עַל-שֵׁפֶת הַיָּאֵר" (בר' מא:ז).

6 לא כך המצב בחלומות יוסף ופרעה. יוסף ובית אביו הם רועים, אבל חלומו הראשון של יוסף הוא חלום של איכרים. גם הפרות והשיבולים שעולות מן היאור אינן החוויה שלה מצפה פרעה, יותר סביר אילו היו תנינים או דגים צצים מן היאור בחלומותיו.

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** יהי רצון שיתקיים בנו במהרה: "שׁוֹבָה ה' אֶת-שְׁבִיטֵנוּ - שְׁבוּיֵנוּ - כְּאִפְיָקִים בְּנֶגֶב".

1 בשונה מן ההזמנה לשמיעת החלום הראשון: "שְׁמַעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי" (שם:ו).

2 אותה תופעה בולטת בספר שופטים בחלום המדייני, ולכן המילה "הנה" מופיעה שלוש פעמים בפסוק: "וַיֵּבֵא גְדַעוֹן וְהִנֵּה-אִישׁ מִסַּפֵּר לְרַעְיוֹ חֲלוֹם וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלוֹם חֲלַמְתִּי וְהִנֵּה צִלִּיל לֶחֶם שְׁעָרִים מִתְהַפֵּף בְּמַחְנֵה מִדְּוָן וַיֵּבֵא עַד-הָאֵהָל וַיִּכְהוּ וַיִּפֹּל וַיְהַפְּכוּ לְמַעְלָה וַיִּפֹּל הָאֵהָל" (שו' ז:ג).

הסולם מביא את יעקב לפעולה שאינה אופיינית לנביא ובוודאי אינה מתאימה כרגע לאדם הנמלט על נפשו: "וַיִּשְׁכַּם יַעֲקֹב בַּבֶּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאֵשֵׁיתוֹ וַיִּשָּׂם אֹתָהּ מַצְבֵּה וַיִּצַק שָׁמֶן עַל רֵאשֵׁיהָ" (בר' כח:יח). כאילו המראה מחייבו לבטא במעשה את התודעה שאליה הגיע: "אֶבֶן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה" (שם:טז). וכמובן שרוחו המתפעמת של פרעה מחלומותיו המורכבים דוחפת אותו לגלות מה באו להגיד לו ובאיזו דרך עליו לפעול.

לא ייפלא שיוסף פותר החלומות אינו מסתפק בהצעת פתרון, אלא מורה לחולם מה עליו לעשות. הדבר מפתיע במיוחד אצל פרעה, כי יוסף אינו חושש מחרונו של פרעה בשל הפגיעה בכבודו של מי שנחשב כאל, כאשר עבד שזה עתה הוצא בחסדו מבית הסוהר נותן לו הוראות. אך גם לשר המשקים הוא מציע דרך פעולה בנוסף לפתרון חלומו. הוא כאילו אומר לו: לא בכדי חלמת חלום-אמת זה. הדבר נותן לך נקודת פתיחה לסייע לאחרים כאשר תשוב למצוא חן בעיני פרעה, ואני אחד האנשים שאתה יכול לבוא לעזרתם. ואכן אמת היה פתרון החלום של שר המשקים ואמת הייתה יכולתו לסייע ליוסף.¹²

אלא שלא תמיד החולם יודע לפעול בדרך הנכונה. ליוסף לא היה פותר לחלומו ופתרונו לעצמו לא היה מדויק, וזה מקור החיכוך בינו לאחיו. הוא למד מחלומותיו שהוא ינהיג את אחיו, אך אין בכוחו בשלב זה להכריחם לציית לו, כי חזונו הוא לימים רחוקים, כאשר תקום אלומתו ותתייצב בלי שאחיו ייצבו אותה, ורק אחרי כן תשתחוויה לו אלומותיהם. גם המראה של שמש, ירח וכוכבים המשתחווים לו אומר שהם יעשו זאת מרצונם, כנראה בעוד זמן רב, והרמז לכך הוא כאשר גבהו מאורות השמים מבני האדם. אלא שכל הפרשנות הזאת היא חוכמה שלאחר מעשה, כפי שילמד יוסף בדרך הקשה מקורות חייו הדרמטיים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ואמר: 'אכן יש ה' במקום הזה' וגו' (בר' כח:טז), ואמר 'אל שדי נראה אלי בלזו בארץ כנען' (בר' מח:ג) ופסק שהוא נבואה.
 12 הוודאות של החלומות ותגובות חולמיהם מעלים את המחשבה שמא שני השורשים ח-ל-ם שמצויים במקרא קשורים זה לזה יותר ממה שסברו עד כה. שכן הוודאות של החולם במה שהוא ראה בשנתו חזקה מאוד, והיא מתכתבת עם שני הפסוקים שבהם בא שרש ח-ל-ם במשמעות של היה בריא, חזק: בתפילת חזקיהו החולה שמבקש להבריא - "אֲדַנִּי עֲלֵיהֶם יִחִיו וְלִכְלֵ-בָהֶן חַיִּי רוּחִי וְתִחְלִימֵנִי וְהִחֵינִי" (יש' לח:טז), ובתיאור גדילתם והתחזקותם של בני יעלי הסלע והאילות: "וְחִלְמוּ בְנֵיהֶם יָרְבוּ בְּרֵךְ יִצְאוּ וְלֹא-שָׁבוּ לְמוֹ" (אי' לט:ד).

המשקים לחלום, ולא ברור מדוע פניו רעים, שהרי חלומו מבשר לו טובות!⁷ אלא אם נבין שהחלום הזה היה מבלבל במהותו, שכן היה שונה מכל חלום שחוה לפני כן. כמו כן לא היה ברור לו מה בידו לעשות. לא ייפלא אפוא שגם שר המשקים מתחיל את הדיווח על חלומו במילה "והנה": "בַּחֲלוֹמֵי וְהִנֵּה גִפְן לְפָנַי" (שם:ט).⁸

דברי ירמיהו, שמצביעים על נחיתותם של החלומות לעומת דברי ה', אינם סותרים בהכרח את המסקנה על וודאות החלום, כי אין ספק שתיאור מילולי ברור של העתיד לבוא עולה לאין ערוך על תמונה שצריכה ניתוח ופירוש. ולכן "הַנְּבִיא אֲשֶׁר אֶתוֹ חָלוֹם יְסַפֵּר חָלוֹם וְאֲשֶׁר דִּבְרֵי אֶתוֹ יְדַבֵּר דְּבָרֵי אֱמֶת מֵה לְתַבֵּן אֶת הַבֵּר נְאֻם ה'" (יר' כג:כח). אך בהעדר תקשורת מילולית, אין לזלזל בתמונה, וכך אכן משתמע מן העובדה שהתורה טורחת ומספרת לנו על חלומות שנתפרשו נכון ופעלו לאורם בהצלחה, וכשהחלום הוא אמיתי וברי,⁹ לא יצליחו המתנגדים למנוע את קיומו. ראו סיפור יוסף ואחיו. בו בזמן ברור שחלום שלמה (מל"א ג:ה-יד), שבו ה' מדבר עימו, עדיף מחלום פרעה, אף שאצל שניהם נאמר בסוף: "וַיִּקַּץ... וְהִנֵּה חָלוֹם" (בר' מא:ז). פרעה צריך להתאמץ מאוד כדי להבין מה אומר לו החלום, ואילו שלמה מגיב מייד בהכרת תודה, ותגובתו רבת-העשייה מלמדת שאין לו כל ספק שאף שזה רק חלום, זו הוודאות הגדולה ביותר: "וַיִּקַּץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חָלוֹם וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לְפָנַי אֲרוֹן בְּרִית ה' וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל עֶבְדָיו" (מל"א ג:טו).

יש אומנם לשים לב שאף על פי שא-לוהים הבטיח לשלמה באותו דיבור הבטחות שהוא עתיד לקיימן במהלך הדורות הבאים, אין חלום שלמה מגיע לדרגת נבואה, ורמב"ם מסיק זאת מתוך הסתמכות על שלמה עצמו שמבין שזהו חלום.¹⁰

וודאות החלום בתודעת החולם היא שדוחפת אותו לפעול. אומנם רמב"ם עמד על כך שיעקב הגיב לחלום הסולם כאל נבואה,¹¹ אך המראה המדהים של

7 לכן חז"ל מפרשים בבראשית רבה פח, ד, שהוא ראה לא רק את חלומה הטוב אלא גם את סופו הרע של שר האופים, לפי הפסוק: "וַיִּחְלְמוּ חָלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלוֹמוֹ בְּלִילָה אֶחָד אִישׁ כִּפְתָרוֹן חֲלוֹמוֹ" (בר' מ:ד), כי אילו היה שר המשקים חולם רק כפתרון לחלומו הוא, הייתה רוחו טובה עליו.

8 בגלל הרמז השלילי שיש בחלום שר האופים, שהעופות אוכלים את המאפה, ולא פרעה, אין הוא פותח את תיאור חלומו במילה "הנה", אלא קודם תולה אותו בחלום שר המשקים כאילו הוא המשכו, ואחר כך משתמש במילה "והנה": "אֶף-אֲנִי בַּחֲלוֹמֵי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סֵלִי חָרִי-עַל-רֵאשֵׁי" (שם:טז), כנראה מתוך תקווה סמויה, שהפתרון החיובי שחזה יוסף לשר המשקים יחול גם עליו.

9 בכוונה בחרתי במילה 'ברי' - בטוח וודאי - בגלל קרבת הצליל למילה 'בריא', שמשמעה קרוב לשורש ח-ל-ם.²

10 מורה נבוכים ב, מה: "וכן אמרו בשלמה: 'בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר א-להים' וגו' (מל"א ג:ה) - אין זה נבואה גמורה, לא כמו 'היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר' (בר' טו:א), ולא כמו 'ויאמר א-להים לישראל במראות הלילה' (בר' מ:ב) ולא כנבואת ישעיה וירמיה, כי כל אחד מהם - אף על פי שבאתה הנבואה 'בחלום' - הנבואה היא תודיעהו שהיא נבואה ושבאה לו הנבואה, ובזה הענין של שלמה אמר בסופו: 'ויקץ שלמה והנה חלום'. וכן בענין השני אמר בו 'וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון' (מל"א ט:ב), אשר התבאר שהוא 'חלום' (תרגום אבן תיבון. הוספתי מראי מקום לתרגומו).

11 מורה נבוכים ב, מה: "כמו שאמר יעקב אבינו, כי כאשר התעורר מ'חלום הנבואה' ההוא לא אמר שזה 'חלום' אבל פסק